

Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata*

Valentin POZAIĆ

»Sveukupna milost i vječna ljubav Krista našega Gospodina neka pozdrave i pohode Vaše visočanstvo« — tim uvodnim riječima jednog Ignacijeva pisma (I. Loyola, *Načela jezuita*, Mladost, Beograd 1990, 2. izd., str. 211) u ovom svečanom času otvaranja simpozija u Ignacijevoj godini srdačno pozdravljam u ime Filozofsko-teološkog instituta i Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu sve vas nazočne i brojne nenazočne, zaslužne za ovu počast Svetom Ignaciju Loyoli i Družbi Isusovoj. Neka ovaj Međunarodni znanstveni skup, priređen u godini jubileja — 500 godina od Ignacijeva rođenja i 450 od osnutka Družbe Isusove — u skladu s Ignacijevim geslom bude »na veću slavu Božju« i na »korist dušama«.

Poseban pozdrav upućujem predstavniku Crkve u Hrvata, uzoritom gospodinu Franji Kardinalu Kuhariću, zagrebačkom nadbiskupu; pozdravljam provincijala Hrvatske pokrajine Družbe Isusove — o. Stjepana Kušana; dekana Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu o. Josipa Čurića; a u njima i po njima pozdravljam i sve crkvene redove i učilišne ustanove, ovdje nazočne po svojim časnim predstavnicima.

S radošću pozdravljam gospodina akademika Vlatka Pavletića, ministra za kuturu i prosvjetu u Vladi Republike Hrvatske. Morali smo dočekati propast jednog režima da bi se koji ministar vlade usudio i udostojao doći na skup koji priređuje Družba Isusova.

Pozdravljam sve drage goste, prijatelje, dobročinitelje i posebno cijenjene predavače, od kojih mnogo očukujemo ovih dana. Neka računaju s time da će na ovome skupu imati pozorno, dobrohotno, ali i kritički raspoloženo slušateljstvo.

Sasvim naročit pozdrav upućujem pokroviteljima ovog znanstvenog skupa: Akademiji i Sveučilištu u Zagrebu.

* Uvodna i zaključna riječ na znanstvenom simpoziju, Zagreb, 8—10. studenoga 1990.

To da Zagrebačko sveučilište bude pokrovitelj isusovačkog simpozija, ne čini mi se naročito izuzetan potez. Premda su već odavno podaleko od Sveučilišta, isusovci — kao njegovi utemeljitelji godine 1669. — još se uvijek i danas u njemu osjećaju kao domaći.

Da Akademija bude pokrovitelj, to je već nešto novo. Koliko mi je poznato, samo je jedan isusovac (o. Miroslav Vanino) u svoj povijesti Družbe i Akademije ušao pod njezino okrilje, i to ne zadugo. I kad se u ovoj palači dogovarali o sadržaju molbe za pokroviteljstvo, i spomenuli utemeljitelja, dobili smo mudar savjet: »Ne spominjite Ignacija Loyolu. Oni misle da je on bio inkvizitor.« A još se može čuti da je Loyola bio progonitelj Židova! Ignacije je, doduše imao posla s inkvizicijom, ali kao okrivljenik; a neposredni mu je nasljednik u vrhovnoj upravi Reda bio Španjolac židovske krvi Diego Laynez.

O Ignaciju i Družbi Isusovoj napisano je mnogo zanosnih i neobičnih, oprečnih i proturječnih misli. Isusovci su — naslanjajući se na iznimnu osobnost svoga utemeljitelja, gajeći duhovno-intelektualnu snagu, vjernost Crkvi i osjetljivost za nove potrebe i pothvate — istodobno privlačili veliku ljubav i doživljavali brojna protivljenja.

Hrvatski književnik Antun Gustav Matoš (1873—1914) piše o Ignaciju: »Neuk, šepav, nizak (metar 58 cm visine), poštapaajući se kod hodanja, učinio je, u skeptično doba poput našega, prava čudesa krajnjim naporom svoje herojske volje, pa nam može služiti kao izvrstan učitelj pored najdivnijih poznatih primjera ljudske energije« (A. G. Matoš, *Misli i pogledi*, Globus, Zagreb 1988, str. 209). U *Općoj enciklopediji Leksikografskog zavoda* (Zagreb 1977) o Ignaciju stoji sljedeće: »Za dugotrajnog liječenja imao je grozničave vizije. Čitajući svetačke legende, odavao se vjerskim ekstazama. Ozdravivši, 1552. odlazi kao vitez-lutalica u Palestinu...« (3/557). Ciljevi I. Loyole bili su prvotno romantičko zanesenjački i dosta neodređeni« (kasnije osniva DI) (3/705).

O isusovcima ili jezuitima ima mnogo više napisa. Ostanimo kod već spomenutih izvora. Matoš, uza svu oštrinu kritike, piše: »Ma što se prigovaralo probabilizmu, jezuite su ipak u stvari proti protestantskim determinizmima branioci onog načela slobodne volje bez kojega se ne da zamisliti princip osobne moralne odgovornosti i kult duševne energije« (*Isto*, str. 209—210). *Enciklopedija Jugoslavije* (Zagreb 1960) pod natuknicom »Jezuiti« naprotiv tvrdi: »Glavni inspiratori progona heretika, oni su najžešći neprijatelji napredne naučne misli, slobodarskog duha i, posebno, svakog oslobodilačkog pokreta. Bezobzirni i amoralni u provođenju svojih ciljeva... oni predstavljaju militantnu snagu najreakcionarnijih krugova katolicizma« (4/528). (Izdanje iz g. 1988. pod natuknicom će »Isusovci« donijeti gotovo sasvim drukčiji prikaz). A *Opća enciklopedija LZ* (Zagreb 1977)

primjećuje: »Svoju su etiku isusovci rascjepkali na slučajeve savjesti (casus conscientiae), u kojim se konflikti savjesti, koja se našla u dilemi pred dvojakom dužnošću, rješavaju sofistički... kao vođe klerikalizma i katoličke akcije oni su intelektualni sukrivci za zatrovane prilike u kojima je okupacija 1941. zatekla Hrvatsku«(3/705).

Kad smo već kod »casusa«, i oni dolaze na red u ovoj jubilarnoj godini. Naprimjer: Neki je svećenik kritizirao svoga biskupa. Dođe na ispovijed dominikancu, a ovaj ga upita: »Jesi li ga kritizirao per se ili per accidens, simpliciter ili secundum quid, materialiter?« Nezadovoljan, ode k franjevcu, a taj raširi ruke: »Položimo sve to u milosrdno Srce Isusovo«. Opet nezadovoljan, ode k redemptoristu, koji je odmah htio znati: »Jesi li ga kritizirao samo ovog tjedna ili i prošlog? Možda i tjedan prije toga? Da li i prošlog mjeseca?« Na potvrđan odgovor, uslijedila je presuda: »Ti si, dakle, recidivus. Kako te mogu odriješiti?« Konačno stigne k jezuitu, htjede iznijeti cijelu povijest, te započne: »Kritizirao sam svoga biskupa«, ali ga ovaj već prekine upitom: »Da nisi, možda, škropolozan?«

Da je to čuo Pascal, imao bi još jedan dokaz da su isusovci laksnoga morala; dok bi nekima i to mogao biti sofizam, jer, prema drugoj anegdoti, upita jednom neki mladić isusovca: »Je li istina da isusovci na postavljeno pitanje odgovaraju drugim pitanjem?« »Tko ti je to rekao?, odgovori isusovac.

Isusovci pak u Sv. Ignaciju prepoznaju svojega utemeljitelja, koji je, doduše, rastao sirov i neškoloivan do polivice života, ali kasnije, po karizmatiskim darovima, molitvom i pokorom, upornošću i strpljivošću, postiže zadivljujuću kulturu, postavši majstor u očitovanju i zapisivanju misterija vlastite duše, i ne manje uspješan duhovni savjetnik na putu savršenosti. A cilj i smisao Družbe i samih sebe isusovci nalaze zacrtan u temeljnoj zasadi reda: »Služiti samo Gospodinu i Crkvi njegovoj pod rimskim Velikosvećenikom«, znajući da je Družba »u prvom redu osnovana zato da osobito nastoji oko obrane i širenja vjere te oko napretka duša u kršćanskom životu i nauku« (Formula br. 1), nastojeći u svako novo doba očitavati nove sadržaje uvijek istog temeljnog ideala.

Ignacije se rodio godine 1491.; 1540. Pavao III potvrđuje njegov red nazvan Societas Jesu — Družba Isusova; umro je u 65. godini života 1556. U godini njegove smrti Red je imao 1.000 članova. Prema Katalogu za 1990. godinu, Družba u cijelom svijetu danas ima 24.618 članova (17.502 svećenika, 3.994 mladih u formaciji, 3.122 braće pomoćnika). Prisutna je u zemljama sjevera i juga, u razvijenim i nerazvijenim zemljama, među izbjeglicama, beskućnicima i nepismenima, kao i na sveučilištima. Kao isusovci, Isusovi prijatelji, učenici i suradnici, doživljavaju izrazito svojim zov Drugoga vatikanskog sabora: »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito

siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskog a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu« (GS 1).

U hrvatske krajeve isusovci dolaze već godine 1559. (dolazi i jedan od prvih isusovaca: N. Bobadilla). Nalazimo ih od Rijeke do Beograda, od Dubrovnika do Varaždina. Godine 1606. dolaze u Zagreb, gdje će, za one prilike u vrlo kratko vrijeme izrasti gimnazija, akademija i sveučilište. U naše krajeve dolaze isusovci iz rimske, mletačke i austrijske provincije. Nakon ukinuća Reda godine 1773. i ponovne uspostave 1814, isusovci u hrvatskim krajevima počinju sve ispočetka. U Dubrovnik stižu godine 1845, u Požegu 1859, u Travnik 1882, u Sarajevo 1893, a u Zagreb 1902.

Godine 1902. osniva se Missio Illirica, a godine 1909/10, u doba političke i crkvene razdijeljenosti Hrvatske, osniva se Missio Croatiae, koja obuhvaća dalmatinsku Hrvatsku — dotada pod austrijskom jurisdikcijom, sjevernu Hrvatsku — pod ugarskom jurisdikcijom, i još neutralnu Bosnu. Godine 1918. osniva se Vice-Provincia Croatiae, koja će u novoj državi već 1919. biti preimenovana u Vice-Provincia Jugoslaviae, da bi 1941. postala Provincia Croatiae. Godine 1963. osniva se Districtus Sloveniae, koji kasnije prersta u Provincia Sloveniae, za slovensko jezično područje.

Današnja Hrvatska pokrajina Družbe Isusove djeluje na mnogim područjima naviještanja i svjedočenja vjere: na župama i u domovima duhovnih vježbi, u pastoralnim i katehetskim centrima, u sjemeništima i bogoslovijama, u sredstvima društvenog priopćivanja, rade kao istraživači i poučavatelji na vlastitom Filozofsko-teološkom institutu i Filozofskom fakultetu, dajući poneku pomoć i drugim učilištima; rasprostiru se od Opatije do Beograda, i od Zagreba do Bara; prema Katalogu za godinu 1990. Provincija ima 183 člana: 115 su svećenici, 36 mladi u formaciji i 32 braća pomoćnici.

Velik poziv i izazov hrvatskim isusovcima danas su sve donedavna porobljeni prostori istočne Europe, koji trebaju i trže našu pomoć u ovim, i za nas i za njih, prijelomnim i milosnim vremenima.

Povijest Družbe Isusove u hrvatskim krajevima isprepletana je s poviješću odgoja i umjetnosti, literature i znanosti, ali također i s poviješću ljudskih i neljudskih uvjeta na tim prostorima i u tim vremenima. Da bi povijest Crkve i hrvatskoga naroda bez uloga isusovaca bila drukčija no što danas jest, o tome nema dvojbe. Koliki je onaj vidljivi, zamjetljivi prinos povijesnoj baštini naroda i Crkve, to prepuštamo uvidu zainteresiranih istraživača, a nadamo se da ćemo upravo ovih dana moći mnogo toga i doznati.

Komentar o knjizi Ignacijeve autobiografije veli: »Manje je htio pripovijedati o samom sebi, a više o povijesti Boga u jednoj duši«

(*Storia della vocazione e della missione Jesus Societa*, San Paolo 1990, str. 4), tj. o povijesti Boga u svojoj duši. Nešto slično očekujemo i od ovog znanstvenog skupa.

Želim vam blagoslov u radu i željeni uspjeh.

Hvala!

Finis coronat opus — Konac djelo krasi. Na kraju smo simpozija »Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata«. Ovime, međutim, započeto djelo nije nipošto dovršeno, okrunjeno.

Naprotiv, mislim da smo tek nešto započeli. Ovih je dana, doduše, na jednom mjestu u Zagrebu bilo postavljeno pitanje: »Pa što će ti isusovci raditi tri dana?« Na to bi pitanje mogao odgovoriti svatko od vas koji ste ovih dana bili ovdje i pratili nemilu, i već u početku izgublenu utrku s vremenom. Tri su dana, naprosto, bila premalo za tako brojna, bogata i zanimljiva izlaganja, kao i za naknadnu raspravu.

Daljnji razlog tome zašto ne bismo smjeli reći da je djelo dovršeno, leži u našim očekivanjima i u našoj nadi. Naime, nakon svečanog otvorenja jubilarne »Ignacijeve godine« (19. listopada 90), ovaj je simpozij prvi vanjski čin obilježavanja tog jubileja. Očekujemo i nadamo se da će se proslava jubileja nastaviti, ne samo na unutarnjem području duha, duhovne obnove i rasta — što je ono glavno i prvotno, a za naša ovosvjetska mjerila ostaje uglavnom nedohvatljivo — nego i budućim vanjskim obilježavanjima.

Nešto je od toga već učinjeno. Tako smo npr. mogli pogledati film »Misija«, a sada i čitati knjigu »Paragvajaska misija — Izgubljeni raj«. Umjetnici su nam podarili vrijedne slike, reljefe, biste značajnih i na ovom skupu spominjanih isusovaca: Ruđera Boškovića (Marijan Gajšak, Ivan Lacković Croata, Stipe Sikirica), i do sada likovno nepredstavljenih: kao što su Juraj Habelić (Stipe Sikirica), Juraj Mulih (Želimir Janeš), Stjepan Glavač (Marijan Gajšak), Antun Kanižlić (Krunoslav Bošnjak). Pred nama je najnovija Plaketa Sv. Ignacija i druga, s portalima isusovačkih crkava i kolegija u našim krajevima (Želimir Janeš).

Tu je i drama o Ruđeru Boškoviću »Stranac u Beču« (Miro Gavran), čija se praiizvedba upravo priprema.

Uglazbljena je na španjolskome molitva Sv. Franje Ksaverskog »Non me mueve Senior — Ja ljubim te, o Bože, blag« (Emil Cossetto),

čija će praizvedba biti u dvorani »Vatroslav Lisinski«, 14. studenoga ove godine u sklopu večernjeg programa. Tu je i nova, suvremena skladba isusovcima tako drage Ignacijeve molitve velikodušnosti u zanosu meditacije-predanja u ljubavi: »Suscipe, Domine — Primi, Gospodine« (Anđelko Klobučar).

Sljedeće godine, 1991, u centru talijanskih isusovaca »San Fedele« u Milanu, bit će otvorena izložba o nekim vidicima života u Hrvatskoj kroz povijest i danas, također u okviru »Ignacijanske godine«.

Očekujemo da se velikodušnost i domišljatost u proslavi »Ignacijeve godine« rasplamsavaju iz dana u dan: i među nama i među vama, unatoč mogućim teškoćama. Pripovijeda se kako su dva isusovca bili teški pušači. Nisu mogli izdržati bez cigarete ni onaj sat što je posvećen meditaciji. Pismeno zamole poglavara u Rim da im se smiluje. Jednome stiže negativan, a drugome pozitivan odgovor. Onaj radosni upita žalosnoga: »Kako si ti zapravo napisao molbu?« »Tražio sam dopuštenje da smijem za vrijeme meditacije — pušiti«. »A ja sam pitao smijem li za vrijeme pušenja — meditirati«, reče ovaj. Dakle, domišljatost!

Mi se pak čvrsto nadamo da ćemo ispuniti dano obećanje: objaviti radove ovog skupa na hrvatskom i engleskom jeziku. Dva su razloga dvojezičnosti: Prvo, na hrvatskome zato da bismo, bolje spoznavši vlastiti identitet u povijesti, dosljednije koračali kroz sadašnjost u budućnost. Na engleskome pak stoga da bismo na u svijetu prihvaćenom jeziku sporazumijevanja i priopćivanja naše nacionalno blago vjere i kulture mogli približiti i učiniti dostupnim i drugima.

Zato molimo predavače koji nam svoje tekstove nisu predali za vrijeme simpozija da nam ga dostave do 30. studenoga ove godine. Ako nam i kad nam uspije objaviti radove, bit će to veliko i važno djelo, jedinstven i nezaobilazan »Vade mecum« o isusovcima u hrvatskom narodu.

U ovom trenutku ne želim, a bilo bi to i preuzetno, ulaziti u sažimanje i prosudbu proteklih triju dana. Želim reći iskrenu i srdačnu HVALA.

Hvala Akademiji i Sveučilištu, koji su prihvatili pokroviteljstvo nad simpozijem. Akademija nas je u početku počastila svečanošću otvorenja u svojoj palači, a i sada nas svojom nazočnošću časti njezin potpredsjednik, gospodin Andre Mohorovičić.

Hvala onima koji su nam pripremili i dnevno ponovno pripremili dvoranu, kavu, čaj i sve što nam je posao činilo manje teškim.

Hvala slušateljstvu na pažnji i ohrabrenju: ako netko pažljivo sluša i uporno dolazi, svjedočanstvo je to da je ponuda vrijedna pažnje, da se upornost isplati.

Hvala predavačima koji su rado i velikodušno preuzeli i časno is-

traživali, pisali i predstavili pronađeno. Iznijeli su nam ono što je prašina vremena skrivala desetljećima, pa i od nas samih isusovaca. Ta su otkrića i spoznanja za nas nov izazov, poziv i ohrabrenje.

Kad su, svojedobno dominikanac Banez i isusovac Molina raspravljali o Božjemu sveznanju i ljudskoj slobodi (ako Bog sve zna unaprijed, kako je onda čovjek slobodan; ako je čovjek slobodan i ne zna na što će se ubuduće odlučiti, kako to Bog može znati unaprijed), iziskivao je taj predmet velik znanstveni i intelektualni napor. A imali su tako sobe u svojim samostanima da je jedan drugome mogao vidjeti prozor. I tako bi Banez vidio da Molina dugo u noć studira — gorjela mu je uljanica, pa bi i on produljio. Isto bi primijetio, pa onda činio i Molina. I tako sve dublje u noć. Konačno je Molina ostavio upaljenu svjetiljku cijelu noć, kako Banez ne bi uopće spavao.

Nešto slično radili smo mi organizatori s vama predavačima i s publikom ovih dana: ovdje smo vas zadržavali dokasno navečer, a dizali smo vas već rano ujutro. Pa, uz srdačnu zahvalu, molimo i oprostjenje.

U zahvali moram spomenuti jednog sudionika poimence. On je ovdje već višeput spomenut, a ponio je glavni dio priprema i izvedbe ovog znanstvenog skupa: to je o. Mijo Korade DI. Ja sam mogao mirno spavati znajući da on ne spava, nego se brine o simpoziju. Odsrca hvala!

Današnje prvo misno čitanje iz Pavlove poslanice Filipljanima iznosi iskustvo apostola koji zna i »obilovati i oskudijevati« (Fil 4,10), ali sve u velikoj radosti u Gospodinu, jer Njemu je sve povjerio i za nj sve poduzima — a u službi braći ljudima. To smo ovih dana ostvareno promatrali kroz povijest — i radosnu i patničku — hrvatskog naroda, koju su s njim dijelili i gradili naša starija braća isusovci.

Ponosni i radosni zbog tako bogate i slavne povijesti, ne zaboravljamo Isusove riječi iz Evanđelja: »Sluge smo beskorisne! Učinismo što smo bili dužni učiniti« (Lk 17,10). Ne želimo nijekati ulog i prinos Družbe Isusove kroz povijest, nego u svjetlu svekolike stvarnosti sve želimo promatrati kao apostol Pavao, koji ponosno, ali skromno i istinito ispovijeda: »Milošću Božjom jesam što jesam, i njegova milost prema meni ne bijaše zaludna; štoviše, trudio sam se više nego svi oni — ali ne ja, nego milost Božja sa mnom« (1 Kor 15, 10). Tim evanđeoskim i apostolskim duhovnim raspoloženjem moći ćemo istinski živjeti Ignacijevu načelo »u svemu ljubiti i služiti«, a »sve na veću slavu Božju«.

I da ne ostanem pod prigovorom kako sam ovih dana pričao o isusovcima samo zločeste anegdote, evo jedne drukčije. Neki propovjednik imao je propovijedati isusovcima za Blagdan Sv. Ignacija. Noću usne san da je umro i otišao u nebo. Htjede vidjeti Sv. Ignacija i isusovce pa ih stane tražiti po nebu. Na veliko iznenađenje — ne nađe nijednoga. Nema druge, uputi se u čistilište — bit će valjda da su još

uvijek svi tamo. Ali ni tu ne nađe nijednoga. Silno zabrinut, zaputi se konačno i u pakao. Ali mu neki repati rogonja doviknu da takvih kod njih nema. Vрати se u nebo pođe do Gospe i zamoli od nje pomoć. Ona raskrili svoj plašt, a pod njezinim plaštem Ignacije i sva njegova Družba.

Tako će, nadam se, biti i sa svim isusovačkim suradnicima.

Još jednom hvala lijepa na svemu, i doviđenja na nekom od budućih skupova!